

ովնական հզոր ու անծայրածիր երկրի, հղբայրական միասնական մի ընտանիքում համախմբված, բազմամիլիոն ժողովուրդները ջերմ սիրով և մեծ խանդավառությամբ սեպտեմբերի 7-ին տոնեցին Սովետական Սոցիալիստական Ռիսպուբլիկաների Միության փառապանծ ու հոյակերտ մայրաքաղաք Մոսկվայի 800-ամյակը:

Ամբողջ աշխարհում դժվար է նշել մի այլ քաղաք, որը ոչ միայն իր երկրի պատմության, այլ և համաշխարհային պատմության մեջ այնպիսի խոշոր ավանդ ներդրած լինի, ինչպես Մոսկվան: Աշխարհում առաջին սոցիալիստական պետության մայրաքաղաք Մոսկվային էր փիճակված բացառիկ դեր խաղալ և՛ ռուս ժողովրդի, և՛ համայն մարդկության պատմական ճակատագրում, Մոսկվայի ութդարյան փառապսակ պատմությունը հազար ու բյուր թեւերով միահյուսված է Ռուսաստանի և համաշխարհային պատմության հետ:

Մոսկվայի պատմությունը — դա ռուսական պատմության հայելին է, ուր բյուրեղային վճիռությունը արտացոլված ենք տեսնում ռուս մեծ ժողովրդի դարավոր պատմությունը: Ռուսական պատմագրության նշանակալից մեծ ու փոքր դեպքերը գրեթե անխզելիորեն կապված են Մոսկվայի փայլուն անվան հետ: Իր հիմնադրման օրից սկսած դարեր շարունակ Մոսկվան հանդիսացել է ռուս ժողովրդի ազգային միավորման, ազգահավաքի և ռուսական ազգային

պետության կազմավորման խոշոր ու անբաղդատելի դարբնոցը: Դարեր շարունակ ռուս ժողովուրդը, Մոսկվայի շուրջը համախմբվելով, անձնագործ կերպով պաշտպանել է ռուսական հողերը դաժան մարտեր մղելով օտարերկրյա զավթիչների — թաթարա-մոնղոլական հորդանքի, լեհա-շվեդական ինտերվենտների և նապոլեոնի բանակների դեմ: Մոսկվան է եղել, որ միշտ գլխավորել է ռուս ժողովրդի աննկուն ազատագրական պայքարը ընդդեմ օտարերկրյա նվաճողների: Շատ արհամարհներ ու փոթորիկներ են անցել Մոսկվայի գլխով. քանիցս նա զգեստավորվել է հրդեհի ալ բոցերով, ավերվել, մոխրակույտերի վերածվել, բայց միշտ էլ հրդեհի բոցերում մկրտվելուց հետո մոխրակույտերի տակից փյունիկի նման հառել է նա առնական ու հզոր, շանթահար եղած հաստաբուն կաղնու նման նոր ու թարմ ոստեր արձակելով: Իզուր են անցել օտարերկրյա նվաճողների բոլոր փորձերը՝ տիրելու Մոսկվային, քաղաքների այս չքնաղ թագուհուն: Արևելքից ու արևմուտքից իրենց արյունոտ թաթր դեպի նրան են մեկնել բազմաթիվ արյունոտ թշնամիներ, բայց ամեն անգամ էլ ռուս քաջարի ժողովրդի հզոր հարվածների տակ, թե՛ Մոսկվայի պատերի տակ, և թե՛ նրա մերձավոր ու հեռավոր մատույցներում, թշնամու հորդանքները հողմացրիվ են եղել և ջարդված ու կորադուխ հո ընկրկել անգարձ: Մոսկվայի պատմությունը օտարերկրյա զավթիչների դեմ ռուս ժողովրդի մղած հերոսական պայքարի, դաժան, ճակատամարտերի պատ-

մության փայլուն դրվագներէց է հյուս-
ված: Ռուսական պատմութեան բոլոր խա-
շտղիներում իր ողջ հասակով մեկ ծառա-
նում է Մոսկվան՝ հաղթանակի դափնեպսակը
ճակտին ու փայլում է նա պայծառ ուղե-
ցոյց աստղի նման ռուսական պատմութեան
լուսաշող հորիզոնի վրա: Դարեր շարունակ
ռուսական պատմութեան նալի դեկը իր առ-
նական ձեռքերում ամուր պահած, Մոսկվան
կյանքի օվկիանոսում դիմադրալիւով բոլոր
մրրիկները և հաղթահարելով խուժերն ու
ծանծաղուտները անվարան կերպով առաջ է
տարել այդ նալի դեպի ռուս ժողովրդի եր-
ջանկաբէր նախահանգիստը:

Փառավոր պատմական ուղի է անցել
Մոսկվան իր ութադարյա դոյութեան ընթաց-
քում: Թերթում ենք Մոսկվայի պատմութեան
փառահեղ էջերը և մեր աչքերի առջև մեկը
մյուսի հետևից վերակենդանանում են ան-
ցյալի նշանավոր դեմքերն ու դեպքերը.—ա-
հա ռուս իշխան Յուրիյ Դոլգորոկովը ամենհի
նժույզը հեծած ուշադրութեամբ զննում է
ընական ամբուլթուն ներկայացնող այն
բարձր բլուրը, որը առևտրական կարևոր
անցուղիների վրա գտնվելով, շրջափակված
էր Մոսկվա գետով ու նրա վտակ Նեգլին-
նայայով: Ահա հենց այստեղ էլ իշխան Յու-
րիյ Դոլգորոկովը հիմք դրեց Մոսկվա բեր-
դաքաղաքին, որին վիճակված էր ռուսական
հողերի միավորման նախաձեռնողը հանդի-
սանալ:

Մոսկվայի ռուսական պետութեան մայրա-
քաղաք դառնալու պատմութեանը սերտ կեր-
պով կապված է ռուս ժողովրդի պատմութեան
ամենաակնառու անցքերից մեկի— թաթար-
ա-մոնղոլական արշավանքների հետ:

Մանր ու մղձավանջալիկ օրեր էին
սկսվել ռուս ժողովրդի համար: Ռուսական
հողերը անվերջ տունակոխ էին լինում
արևելքից Ռուսաստան ներխուժած թաթար-
ա-մոնղոլական հորդանների կողմից, որոնք
դեպի արևմուտք շարժվելով անխնա կողոպ-
տում, ավերում ու հրկիզում էին ռուսական
շեն փողերն ու քաղաքները, մահ սփռելով
իրենց շուրջը: Ռուսական լայնածավալ
հարթութունը տրորվում էր թաթարա-մոն-
ղոլական հորդանների նժույզների սմբակների
տակ: Մոսկվան ևս զենք չմնաց ավերումից:
1238 թվին, երբ Բատիյ խանի հորդանները
արշավեցին Ռուսաստանի վրա, Մոսկվան
էլ ավերի ու հրկիզման մատնվեց թաթարա-
մոնղոլական հրոսակախմբերի կողմից:

Սակայն, ռուս ժողովուրդը շուտով վե-
րականգնել սկսեց իր ուժերը ու Մոսկվան
դարձավ այն կենտրոնը, որի շուրջը նա ե-

ռանդուն կերպով համախմբվել սկսեց:
Կարճ ժամանակամիջոցում իր վերքերը բու-
ժելով ու վերակառուցվելով, Մոսկվան կարո-
ղացավ գլխավորել օտարերկրյա զավթիչնե-
րի դեմ մղվող երկարատև ու դաժան պայ-
քարը:

1328 թվին Իվան Կալիտան մեծ-իշխա-
նական աթոռ վլադիմիրից տեղափոխեց
Մոսկվա ու այդ պահից էլ նա դարձավ ռու-
սական պետութեան մայրաքաղաքը:

Մոսկվայի կողմից գլխավորվող ռուս
ժողովրդի դարավոր պայքարը արևելյան
նվաճողների դեմ պսակվեց հաջողութեամբ:
Հոյր պատվար կանգնելով թաթարա-մոնղո-
լական հորդանների ներխուժման դեմ, ռուս
ժողովուրդը կորագլուխ ջարդեց նրանց, ռու-
սական հողերը ընդմիջտ ազատելով վերջին-
ներիս ավազակաբարո ասպատակութուն-
ներից: Թաթարա-մոնղոլական հորդանների
ջախջախումը սկսվեց Կուլիկովոյան դաշտի
պատմական նշանավոր ջարդով: 1380 թվա-
կանին իշխան Դիմիտրիյ Դոնսկոյի դրուժի-
նաները Մոսկվայի հնավուրց Կրեմլի պա-
րիսպներից դուրս ելնելով Կուլիկովոյի դաշ-
տում ճակատամարտի բռնվեցին Մամայ
խանի հրոսակախմբերի հետ և Նեպրիադվայի
պիեթին կորագլուխ ջախջախեցին նրանց:
Կուլիկովոյի փառավոր հաղթանակը ընդմիջտ
հողմացրեց արեց արևելյան ահաբեկ թշնա-
մու անպարտելիութեան առասպելը և Ռու-
սաստանը անվիճելիորեն Մոսկվան ճանա-
չեց որպես իր կենտրոնը: Կուլիկովոյի հաղ-
թական ճակատամարտից մի դար հետո,
1480 թվականին, Մոսկվայի իշխան Իվան
Երրորդը վերջնականապես ազատագրեց
Ռուսաստանը թաթարա-մոնղոլական դաժան
լծից և Մոսկվան դարձավ ռուսական ան-
կախ պետութեան մայրաքաղաքը: Իսկ Իվան
Չորրորդ Ահեղի օրոք ստեղծվեց ուժեղ ու
կենտրոնացված ռուսական պետությունը՝
Մոսկվայի գլխավորութեամբ:

Սակայն թաթարա-մոնղոլական ծանր
լուծը թոթափելուց հետո էլ ռուսները հան-
գիստ չունեցան. շուտով արևելյան թշնամի-
ների փոխարինեցին արևմտյան թշնամի-
ները: Հաղիվ էր Ռուսաստանն ազատագրվել
արևելյան թշնամիներից, երբ 16-րդ և 17-
րդ դարերի սահմանադիմին նրա վրա ար-
շավել սկսեցին լեհերն ու շվեդները: Այս
անգամ դարձյալ Մոսկվան էր, որ ռուսական
ազատագրական շարժման կենտրոնը, սիր-
տը ու կամքը հանդիսացավ: Երկու անմահ
հայրենասերների՝ Կուզմա Մինինի և Դիմի-
տրիյ Պոժարսկու անպարտելի դրոշի տակ
համախմբված քաջարի աշխարհազորային-
ները 1612 թվին Մոսկվայի փողոցներում ի-

րենց սրբերը խաչաձևեցին օտարերկրյա ինտերվենտների սրբերի հետ ու մաքրեցին հայրենի երկիրը նրանցից։

Պետրոս Մեծի օրոք շնայած մայրաքաղաքը դարձավ Պետերբուրգը, բայց Մոսկովյան դրանից հետո էլ չկորցրեց իր վաղեմի նշանակությունը. ուսական պատմության ամենահետաքրքիր դրվագներից մեկը դարձավ կապված է նրա անվան հետ. 1812 թվի հայրենական առաջին պատերազմի օրերին, երբ Նապոլեոնի 600 հազարանոց բանակը Ռուսաստան ներխուժեց, Մոսկվայի մատուցներում էր, որ սկսեցին ծավալվել ուսական բանակի վճռական մարտերը։ Բորոդինոյի հուշակվոր ճակատամարտը ընդմիջւմ վերջակետ դրեց Նապոլեոնի աշխարհակալական ցնորքներին և ազատագրեց նրա երկաթե կրակի տակ հեծող եվրոպական ժողովուրդներին։ Մոսկվայի 1812 թվի հրդեհը ազատության ալ դրոշ հանդիսացավ իր շուրջը համախմբելով ժողովրդական ղանգվածներին. պատերազմը համաժողովրդական բնույթ ընդունեց և Նապոլեոնի «անպարտելի» համարվող բանակները, Մոսկովայի անանցնելի պաշտպաններին հանդիպելով, ստիպված եղան ժողովրդական վրիժառուների պարտիզանների եղանակի հաղթանակների տակ նահանջի ճամբան բռնել։ Բայց Մոսկվայի հրդեհի բոցերի հրացուքով լուսավորված նահանջի ուղիները ծածկվեցին Նապոլեոնի, պարտության մատնված, ջախջախված ու խելակորույս փախուստի ճամբան բռնած, բանակների մնացորդների զինվորների դիրքով։ Պաշտիզանների եղանակները գործում էին սվիչների փոխարեն, ամենուրեք մահ սփռելով օտարերկրյա զավթիչների նահանջի ճանապարհներին։

Սակայն Մոսկվան ո՛չ միայն օտարերկրյա զավթիչների դեմ մղվող պայքարի կենտրոն է հանդիսացել, այլ և ներքին։ Մոսկվայի ժողովուրդը ջերմ կերպով արձագանքել է երկրում ծավալվող գյուղացիական շարժումներին՝ ուղղված ճորտատիրական կարգերի դեմ։ Բոյարների, կալվածատերերի և ընդհանրապես ճորտատիրական կարգերի դեմ ուղղված ժողովրդական հուզումներն անպակաս էին Մոսկվայում։ Հակաֆեոդալական շարժումը Մոսկվայում հատկապես մեծ թափ է ընդունում 17-րդ դարի կիսում։

Բայց Մոսկվան ոչ միայն օտար զավթիչների ու ներքին թշնամիների դեմ մղվող պայքարի կենտրոն է հանդիսացել, այլ և նա եղել է Ռուսաստանի ռևոլյուցիոն շարժման խոշորագույն օջախ։ Ռուսական ռևոլյուցիոն շարժման տարեգրության մեջ Մոս-

կովյան առաջնակարգ տեղ է գրավում։ Մոսկովյան անխնա պայքար է ծավալել ցարական ինքնակալության և բուրժուա-կալվածատիրական կարգերի դեմ։ Դեռևս 70 տարի առաջ ցարական դատարանի դահլիճից ողջ Ռուսաստանով մեկ հնչեցին Մոսկվայի ջուհակ Պյոտր Ալեքսեևի հետևյալ մարգարեական խոսքերը. «Բարձրանա միլիոնավոր բանվոր մարդկանց մկանստ ձեռքը և զինվորների սվիչներով պաշտպանվող բուսակալության լուծը հողմացրիվ կլինի»։

Փառապանծ էջեր է արձանագրել Մոսկվայի 1905 թվի ռևոլյուցիայի պատմության ամենագրքում։ Պետերբուրգի բանվորների հետ միասին Մոսկվայի բանվորները ընթանում էին ռևոլյուցիոն շարժման ավանդարդում։ 1905 թվին Մոսկվայում կոպիվում է բանվոր դասակարգի ազատագրական պայքարի նոր ու հզոր զենքը—կազմակերպվում է անվտանգական դեպուտատների Մովետը, որը բուլժերիկների ղեկավարությամբ գրեխավորում է 1905 թվի Մոսկվայի զինված ապստամբությունը։ Դեկտեմբերի 9-ին Մոսկվայի փողոցներում բարձրանում են առաջին բարրիկադները, որոնց վրա հպարտորեն ծածանվել են սկսում ռևոլյուցիայի ալ դրոշները. ցարական կառավարությունը հրետանին ու զորքերը շարժում է դեպի Մոսկվա. դաժան ու անհավասար մարտեր են տեղի ունենում Մոսկվայի բանվորական մարտական դրոժինաների և ցարական կառավարության մինչ ատամները զինված ոստիկանության, կազակների ու զորքերի միջև։ Անձնուրաց հերոսության ու անվեհերության փայլուն էջեր են արձանագրում Մոսկվայի բանվորները 1905 թվի ռևոլյուցիայի տարեգրքում։ Մոսկվայի օրինակին հետևելով բազմաթիվ այլ քաղաքներ ու շրջաններ ևս ներգրավվում են ցարիզմի դեմ մղվող զինված պայքարի մեջ. ոտքի են հիշում ցարական Ռուսաստանի հալածված ժողովուրդները։ Սակայն ցարական կառավարությունը կարողանում է օտար քաղաքներից Մոսկվա նետված զորամասերի միջոցով ձրշել բանվորական զինված ապստամբությունը։

1914 թվի համաշխարհային պատերազմի ընթացքում ցարական կառավարությունը պարտության պարտության հետևից էր կրում։ Տնտեսական քայքայումը, պատերազմական ճիգերը, օտարերկրյա կապիտալիստների տիրությունը ուսական արդյունաբերության մեջ երկիրը հասցրել էին կործանման դուռը։ Վերահաս վտանգից—օտարերկրյա իմպերիալիստների ձեռքը մատնվելուց, ստրկական շղթաներ կրելուց երկիրը

փրկել կաշոյ էր միայն ռեւոլուցիան: Բոլշևիկներին պարտիան այդ օրերին գլխավորում էր ցարիզմի տապալման համար աշխատավորների կողմից մղվող պայքարը:

1917 թվի փետրվարի 27-ին (մարտ 12) տեղի է ունենում բուրժուա-դեմոկրատական ռեւոլուցիան: Բոլշևիկյան պարտիան պայքարի է ելնում «ողջ իշխանութիւնը Սովետներին» նշանաբանի տակ: Մոսկվայի բանվոր դասակարգը, ռեւոլուցիոն Պետրոգրադի հետ միասին, համախմբվում է բոլշևիկյան դրոշի տակ ու պայքար ծավալում ողջ իշխանութիւնը Սովետների ձեռքում կենտրոնացնելու համար: Հակառեւոլուցիոն ուժերը, զորաժողովի ենթարկելով իրենց բոլոր ճիգերը, աշխատում են Մոսկվան դարձնել հակառեւոլուցիայի կենտրոն. սակայն Մոսկվայի պրոլետարիատը արժանի հակահարված է հասցրել ու այդ մտադրութիւններին:

Իսկ երբ Պետրոգրադում Ալլուրա համանավի թնդանոթների որոտը ազդարարում է ողջ աշխարհի մարդկության պատմության նոր ու փառավոր դարաշրջանի այգեբացը, Մոսկվայի ռեւոլուցիոն ջոկատները զրաւում են կառավարական հիմնարկները, փոստը, հեռախոսակայանը, հեռագրատունը: Քաղաքի մեծ մասում իշխանութիւնն անցնում է Ռադմա-ռեւոլուցիոն կոմիտեին: Հակառեւոլուցիան գրոհ է նետում իր բոլոր ուժերը: Յոթնօրյա համառ մարտերից հետո նոյեմբերի 3-ին (16) Մոսկվայում հաստատվում է Սովետների իշխանութիւն: Հնամուկը կրեմլի աշտարակների վրա հպարտորեն ծածանվել է սկսում սոցիալիստական ռեւոլուցիայի հաղթական ալ դրոշը:

Սկսվում է Մոսկվայի տարեգրութիւնն ամենամիատալը ու հոյակապ էջը—սոցիալիստական դարաշրջանի տարեգրութիւնը:

Մոսկվան հանդիսացել է ոչ միայն ռուսական պետականութիւնն ու օտարերկրյա զավթիչների դեմ մղվող պայքարի կենտրոնը և ռեւոլուցիոն շարժման ամենակարեւորագույն օջախներից մեկը, այլ և ռուսական կուլտուրայի, գիտութեան, արվեստի ծաղկման, փթթման անզուգական օրրանը: Ռուսական հանճարեղ մտքի տիրանների անունները սերտ կեցւոյով կապված են Մոսկվայի անվան հետ: Մոսկվայում են աճել ու հասակ բաշել ռուսական գիտութեան ու արվեստի ականավոր ներկայացուցիչները, համաշխարհային համբաւի տիրացած գիտնականները, գրողները, արվեստագետները: Մոսկվան ռուսական ազգային կուլտուրայի փառոսն է հանդիսացել: Մոսկվայում է հրատարակվել առաջին տպագիր ռուսերեն գիրքը

նշանավոր ռուս առաջին տպագրիչ Իվան Ֆեոդորովի ջանքերով: Այստեղ է Պետրոս Մեծի օրոք լույս տեսել առաջին լրագիրը Ռուսաստանում: Այստեղ է հիմնադրվել առաջին համալսարանը Ռուսաստանում. նրա հիմնադիրն է եղել ռուսական և համաշխարհային գիտութեան կորիքի Միխայիլ Լեոնտովը: Այս համալսարանում են սովորել մեծ ռեւոլուցիոն դեմոկրատ Բեկինսկին, որն իր ողջ ուժերը ի սպաս է դրել ժողովրդյան բարօրութեանը և նշանավոր ռեւոլուցիոններ ու դեմոկրատ Գերցենը:

Մոսկվայի համալսարանը գիտա-հետազոտական մտքի կենտրոն հանդիսանալով իր շուրջն է համախմբել ռուս նշանավոր գիտնականներին. նա իրավունք ունի հպարտ զգալու իրեն, քանի որ իր անվան հետ են կապված ռուս մեծ գիտնականներ Սեչենովի, Տիմիրյազևի, Պիրոգովի, Ստոլետովի, Ժուկովսկու և շատ ուրիշների փայլուն անունները:

Մոսկվայում են ապրել ու ստեղծագործել ռուսական պոեզիայի տիտան մեծ Պուշկինը, նրազգայց քնարերգու Լերմոնտովը, անվանի դրող Դրիսլոյեգովը, մեծանուն վիպասան Տոլստոյը, հանրահայտի դրամատուրգ Օստրովսկին, մեծահամբաւ գրողներ Զիսովն ու Գրկին:

Մոսկվան խոշորագույն կենտրոն է հանդիսացել ռուսական արվեստի բոլոր ճյուղերի համար: Համաշխարհային կուլտուրայի դանձարանում իրենց ավանդն են ներդրել ռուս նշանավոր ճարտարապետներ Կազակովը և Բաժենովը՝ Մոսկվան զարդարելով իրենց անմահ ճարտարապետական կոթողներով: Մոսկվայի անվան հետ են կապված ռուսական երաժշտութեան կորիքները Չալիովսկու, Տանեկի անունները: Մոսկվայում են աշխատել ռուսական գեղարվեստի ականավոր ներկայացուցիչներ, վրձինի մեծ վարպետներ Բալինը, Սուրիկովը, Պայենովը, Վասնեցովը: Ռուսական ամենաառաջավոր թատրոնի լավագույն ու տաղանդավոր ներկայացուցիչների անունները կապված են դարձյալ Մոսկվայի անվան հետ. թատրոնի մեծագույն բարենորոգիչներ Ստանիսլավսկին ու Նեմիրովիչ-Դանչենկոն այստեղ են հիմնադրում Գեղարվեստական թատրոնը:

Մոսկվան միաժամանակ հանդիսացել է նաև Ռուսաստանի խոշորագույն տնտեսական կենտրոններից մեկը. նա, հաղորդակցութեան բողմաթիւմ ճանապարհներով կապված լինելով երկրի շատ վայրերի հետ, խոշոր դեր է խաղացել առևտրական ու արդյունաբերական կյանքում: Մոսկվայի արդյունաբերութիւնը վերելք է սկսում ապրել 19-րդ

դարի երկրորդ կեսին. արդյունաբերական և առևտրական կյանքի զարգացմանը մեծ շահով նպաստում է երկաթուղիների կառուցումը. Մոսկվան վերածվում է երկաթուղագծերի կենտրոնական հանգույցի՝ կապվելով լայնարձակ երկրի ամենահեռավոր շրջանների հետ: Սակայն Մոսկվայում տիրություն էին անում օտարերկրյա կապիտալիստները. արդյունաբերական ձեռնարկությունների մեծ մասը պատկանում էր նրանց: Ցարական կառավարության օտարներին վաճառված միլիտարները արհեստական արգելքներ էին ստեղծում, որպեսզի Մոսկվայում չզարգանա ծանր արդյունաբերությունը, որը կարող էր նրան դուրս բերել օտարերկրյա կապիտալիստներից ու նեցած կախման վիճակից: Մոսկվայի արդյունաբերական ձեռնարկներում իշխում էին շահագործման ամենադաժան, կիսաճորտատիրական ձևերը: Այդ ձեռնարկներում է կոփվում Մոսկվայի պրոլետարիատի անխորտակ կամքն ու պայքարի անվեհեր ոգին: 19-րդ դարում Մոսկվան դառնում է աշխարհի ժամանակակից խոշորագույն քաղաքներից մեկը:

Մոսկվայի տարեգրության ամենապայծառ ու ամենափայլուն էջը սկսվում է նրա սովետական դարաշրջանի պատմությամբ: Սովետական իշխանության երեսուն տարիների ընթացքում անճանաչելիորեն փոխվում է Մոսկվայի պատկերը. նշված ժամանակամիջոցում նրա կյանքում տեղի են ունենում սոցիալ-քաղաքական ու անտեսական արմատական մեծ փոփոխություններ:

Սովետական Մոսկվայի պատմության նոր փուլն սկսվում է նրանով, որ 1918 թվի մարտի 11-ին այնտեղ է փոխադրվում սովետական կառավարությունը. և հնավուրց Մոսկվան դառնում է աշխարհի առաջին սոցիալիստական պետության մայրաքաղաքը:

Սակայն երիտասարդ սովետական պետության համար ծանր օրեր են սկսվում, արտաքին ու ներքին թշնամիները՝ ինտերվենտներն ու սպիտակ գվարդիականները ոչ մի ջանք չեն խնայում սովետական իշխանությունը արյան մեջ խեղդելու համար. թշնամիների դեմ պայքարի է ելնում ողջ սովետական ժողովուրդը. դաժան մարտերի բուցերի մեջ ծնվում ու կոփվում է հերոսական Կարմիր Բանակը. Մոսկվան վերածվում է սովետական իշխանության անաբեկ բաստիոնի, որտեղից մեծ Լենինը՝ անհողորդ կերպով վարում էր սովետական ժողովրդի պայքարը ընդդեմ ինտերվենտների ու սպիտակ գվարդիականների: Գերմարդկային ճիգեր էին դրոժարում մոս-

կվացիները անպատմելի դժվարությունները հաղթահարելու համար. անհրաժեշտ էր Կարմիր Բանակն ապահովել ռազմամթերքով, սննդով ու հաղապատով, բանվորներին փրկել սովից: Ռազմաճակատի ու թիկունքի մատակարարման խնդիրները իրենց ողջ հասակով ծառացել էին Մոսկվայի բոլշևիկների առջև. հաց չկար, հումք չկար, վառելանյութ չկար, իսկ թշնամիները արշավում էին ռևոլյուցիայի միջնաբերդի՝ Մոսկվայի վրա: Սակայն մոսկվացիները չընկճվեցին դժվարությունների առաջ, փափք նրանց աննկուն կամքին. հազարավոր մոսկվացիներ զենքը ձեռներին ռազմաճակատներում մարտնչում էին հանուն սովետական իշխանության: Քաղցած էին մոսկվացիները, սնվում էին օրական մեկ ութ-կորոգ ֆունտ հացով, մրսում էին նրանք, բայց բարձր էր նրանց ռևոլյուցիոն մարտական ոգին: Մոսկվայի բանվորները կարողանում են հաջողությամբ կարգավորել ռազմաճակատի մատակարարման գործը:

Սոցիալիստական ռևոլյուցիայի մեծ առաջնորդներ Լենինի և Ստալինի ղեկավարությամբ երիտասարդ սովետական ռեսպուբլիկան ջախջախում է արտաքին ու ներքին թշնամիներին՝ ինտերվենտներին ու սպիտակ գվարդիականներին, պաշտպանելով Հոկտեմբերյան մեծ ռևոլյուցիայի նվաճումները:

Այնուհետև Մոսկվայի աշխատավորները ձեռնամուխ են լինում անտեսական փլուզումը հաղթահարելու գործին:

1922 թվի դեկտեմբերի 30-ին Մոսկվայում դռնաբանվում է Սովետների առաջին Համամիութենական համագումարը, որտեղ մեծ Ստալինի ղեկավարման համաձայն ղեկավարացիա է ընդունվում Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաների Միություն կառմելու մասին ու այդ պահից էլ Մոսկվան Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաների մայրաքաղաք է հռչակվում:

1924 թվի հունվարին մեծ ու խորը վշտով է համակվում ողջ սովետական երկիրը՝ մահանում է սովետական պետության մեծ հիմնադիր, բոլշևիկյան պարտիայի ու սովետական ժողովրդի հանձանդ առաջնորդ Վլադիմիր Իլյիչ Լենինը: Մոսկվայի բանվորները ողջ երկրի պրոլետարիատի հետ միասին երգվում են առաջնորդի մահվանից հետո է՛լ ավելի խտացնել իրենց շարքերը Լենինյան դրոշմ տակ:

1925 թվին բոլշևիկների պարտիայի ու պրոպագանդա առաջնորդ Ստալինի ղեկավարությամբ սովետական ժողովուրդը ձեռնամուխ է լինում սոցիալիստական ինքուստոառման մեծ պլանի, խրականացմանը: Սկսվում է պայքարը Ռուսաստանի դառափոր հետամնացությունից դեմ. առաջնահերթ

խնդիր էր հանդիսանում կապիտալիստական երկրներից ունեցած տնտեսական ու հոգևոր կախման շղթաների արագորեն ջախջախումը: Մոսկվան վերածվում է կաղմակերպչական հզոր կենտրոնի, այստեղ են մշակվում հոյակապ հնգամյա պլանները, որոնք կերպարանափոխում են հետամնաց Ռուսաստանի դեմքը, ագրարային երկրից ինդուստրիալ երկրի փոխարինելով նրան: Լայնարձակ երկրի ժողովրդատնտեսության բոլոր ճյուղերը հագարավոր թելերով կապվում են Մոսկվայի հետ, որը վիթխարի ստեղծագործական աշխատանքի հունի մեջ է ներգրավում երկրի առկա բոլոր պոտենցիալ ուժերը: Ժողովրդատնտեսության հախտն վերելքին ու հսկայաթափ առաջխաղացմանը խոշոր խթան են հանդիսանում աշխատանքի նոր, սոցիալիստական մեթոդները. ուժեղ թափով ծավալվում են սոցիալիստական մրցույթուներ, հարվածանույթներ, արտադրական պլանների կատարման ու գերակատարման համար մղվող անդուլ պայքարը. աշխատանքային խանդավառությունը համակում է աշխատավորական հոծ զանգվածներին. պատվի, փառքի, կենսական անհրաժեշտության գործ է դառնում ոչ միայն Ռուսաստանի հետամնացության արմատական վերացումը, այլ և կապիտալիստական երկրներին հասնելը և նրանցից անցնելը պատմական սեղմ ժամկետներում:

Հետամնաց Ռուսաստանի վերակառուցման, հսկայածափալ սոցիալիստական շինարարության հաղթարշավի առաջին շարքերում, նրա ավանդարդում հսկայաքայլ ընթանում էր դարձյալ Մոսկվան: Մոսկվայի հնգամյակների տարիներին աճում է մայրաքաղաքի արդյունաբերությունը և նա վերածվում է խոշոր ինդուստրիալ օջախի: Հայրենական Պատերազմի նախօրյակին Մոսկվայի արդյունաբերության արտադրանքը 21 անգամ գերազանցում էր 1913 թվի արտադրանքին, իսկ մետաղամշակման գործարաններինը՝ 96 անգամ: Պատերազմի նախօրյակին միայն Մոսկվան զրեթե երկու անգամ ավելի արտադրանք էր տալիս, քան ցարական ամբողջ Ռուսաստանը 1913 թվին: Նախառնփուլային Մոսկվային «շթալին» էին կոչում, նա արտադրում էր գլխավորապես գործվածքներ, թույլ էր զարգացած ծանր արդյունաբերությունը: Սովետական տարիներին Մոսկվան վերածվում է ծանր ինդուստրիայի հզոր ու ամրակուտ ամրոցի և նրա բազմապիսի ու բազմաճյուղ ծանր արդյունաբերությունը կարևորագույն դեր է խաղում ողջ երկրի ինդուստրացման գործում: Մոսկվայի հնգամյակի տարիներին այստեղ վեր են

խոյանում մի շարք գործարան-հսկաներ— ինչպես օբինյակ աշխարհի ամենախոշորագույն ավտոգործարաններից մեկը հանդիսացող Մոսկվի անվան ավտոգործարանը, իր տեխնիկայով ու մասշտաբով ամբողջ աշխարհում նմանատիպ արտադրության սուսպարեզում առաջին տեղը գրավող Գինավոր առանցքակալների գործարանը, բարդ ու ամենախառարչալ գազգահների արտադրության մամուլը սովետական երկրին հայտնի «Կարմիր սրբնետար» և Սրբոնիկիձնի անվան դաղգահաշինական գործարանները, առաջնակարգ, ճշգրիտ գործիքներ արտադրող «Ֆրեզեր» ու «Կալիբր» խոշորագույն գործարանները, էապես էլեկտրատեխնիկական արտադրության ամբողջական կոմբինատներ ներկայացնող «Էլեկտրագործարան» և «Դինամո» հսկա էլեկտրատեխնիկական գործարանները, բարձրորակ պողպատ արտադրող «Մանգալ ու մուրճ» հզոր գործարանը, և այլ գործարաններ: Մոսկվայի արդյունաբերության էլեկտրամատակարարումը կատարվում է բազմաթիվ էլեկտրակայանների միջոցով, որոնք միավորված են «Մոսէներգո»-ի սիստեմում. սա իր կարողությամբ աշխարհում առաջին տեղերից մեկն է գրավում:

Սովետական ժողովրդի նողկալի թշնամիները, օտարերկրյա բուրժուազիայի ստոր գործակալները փորձել էին անում կասեցնելու երկրի ինդուստրացման հաղթարշավը, ձախողելու հնգամյա պլանների կենսագործումը. սակայն նրանց բոլոր փորձերն էլ դատապարտված էին անհաջողության: Մոսկվայի աշխատավորությունը սովետական ողջ ժողովրդի հետ միասին, անշեղորեն ինդուստրացման ուղիով ընթանալով, արժանի հակահարված տվեց թշնամիների ստոր փորձերին, ընդմիջտ պարտության մատնելով նրանց: Մոսկվան, սովետական երկրի ջահակիր, ժամանակակից ծանր ինդուստրիայի խոշորագույն կենտրոնը դարձավ և այսօր հերոսական չենիզբողի հետ միասին հունդիսանում է «երկրի ինդուստրացման զինանոցը»:

Խոշոր են Մոսկվայի նվաճումները քաղաքի սոցիալիստական վերակառուցման ընդհանրապես: Նախառնություն Մոսկվան կառուցվում էր անպլանային ձևով, տարերայնորեն: Կեղտոտ, ծուռ ու մուռ և խափար կենտրոնական փողոցներ՝ աղնվակալների և վաճառականների զրկակներով հանգեթալղատ ծայրամասեր՝ օթևանատներով ու օղետներով խճողված, քաղաքային տրանսպորտի ծայր աստիճան հետամնացություն, ջրի սակավություն. ահա այսպիսի անմխի-

թար պատկեր ունեն Նախասովետական Մոսկվան:

Սովետական իշխանության տարիներին կազմվում է Մոսկվայի սոցիալիստական վերակառուցման ստալինյան գլխավոր պլանը: Քաղաքների զարգացման պատմությանն անհայտ է վերակառուցման նմանօրինակ խիզախ ու ընդարձակ մի պլան: Մոսկվայի կազմակերպությունները ջանք չեն խնայում այդ հոյակապ պլանի կենսագործման, Մոսկվան օրինակելի սոցիալիստական քաղաքի վերածման համար: 1931 և 1935 թ. թ. որոշումների կենսագործումը մայրաքաղաքի աշխատավորության մարտական հրատապ խնդիրն է դառնում. միայն սոցիալիստական իրավակարգում հնարավոր էր ձեռնամուխ լինել նմանօրինակ վիթխարի արձատական վերապանավորման ու վերակառուցման աշխատանքներին: Չտեսնված արագություն միտվում է ազնվականական-բուրժուական Մոսկվայի պատկերը, նրա հեքիաթային չքնադ գեղեցկությունը կրկնապատկվում է ոչ միայն տարիներին, այլ նույնիսկ ժամերի ընթացքում. բարեզարդ տեսք են ընդունում նոր կառուցված և լույսերի հեղեղով ողողված լայնարձակ պողոտաներն ու փողոցները, արձանազարդ հրապարակները, հանգստավետ այգիներն ու պուրակները: Քաղաքին վեճ տեսք հաղորդող հսկայածավալ բազմաթիվ նորակառույցների մեջ աչքի են զարնում մի շարք մոնումենտալ, հեղեղաբեր ձարտարապետական կառուցվածքներ, ինչպես օրինակ ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետի հունը, «Մոսկվա» հյուրանոցը, Լենինի անվան ՍՍՌՄ Պետական գրադարանի նոր շենքը, Սովետական Բանակի կենտրոնական թատրոնը, Չայկովսկու անվան Համերգային դահլիճը և շատ շատերը: Սովետական իշխանության տարիներին Մոսկվայում կառուցվում են բազմաթիվ բազմահարկ բնակելի տներ, հասարակական ու վարչական շենքեր, դպրոցներ, ինստիտուտներ, հիվանդանոցներ, մանկապարտեզներ, մանկամուրներ և այլ կառույցվածքներ: Վերակառուցվում ու ընդարձակվում են ջրմուղը, կոյուղին, կերպարանափոխվում է քաղաքային տրանսպորտը, էլեկտրիֆիկացվում մերձքաղաքային հաղորդակցությունը: Միայն ստալինյան հնգամյակների ընթացքում կառուցվում և բնակության է հանձնվում վեց միլիոն քառակուսի մետրից ավելի նոր բնակելի տարածություն, որը կազմում է նախառևտուցիոն Մոսկվայի բնակելի տարածության մոտ կեսը. հարյուր հազարավոր մոսկվացիներ բոլոր հարմարություններով օժտված գեղեցիկ բնակարաններ են ստանում: Մոսկվա-

յի կառուցումների մեջ իր շքեղությամբ ու կատարելությամբ ուրույն տեղ է գրավում մետրոպոլիտենը, իր ստորերկրյա դահլիճ-պալատներով: Մոսկվայի մետրոպոլիտենը, որի առաջին հերթը շահագործման հանձնվեց 1935 թվին, աշխարհում չունի իրեն հավասարը: Հայրենական պատերազմի տարիներին անգամ շարունակվում էր նրա կառուցումը: Մետրոյի ուղու երկարությունը ներկայումս հասնում է 40 կիլոմետրի և նա օրեկան տեղափոխում է երկու միլիոն ուղևոր: Իսկ պատերազմի տարիներին Մոսկվայի մետրոպոլիտենը հուսալի ապաստարան էր ծառայում հարյուր հազարավոր երեխաների, կանանց ու ծերունիների համար: Քաղաքին գեղեցիկ տեսք են հաղորդում հոյակապ կամուրջները: Մոսկվա գետի ու Յաուզայի ափերը ավելի քան հիսուն կիլոմետր երկարությամբ գրանիտ ու բետոն են հագել: Ստալինյան հնգամյակի տարիներին Մոսկվան հարստանում է նաև մի վիթխարի հիդրոտեխնիկական կառույցվածքով, 1937 թվին ավարտվում է 128 կիլոմետր երկարություն ունեցող Մոսկվա-Վոլգա ջրանցքը, որը մայրաքաղաքը խորը ջրային ուղիով կապելով մայր Վոլգայի հետ, վերջինիս միջոցով էլ կապում է նրան Բալտիկ, Սպիտակ ու Կասպից ծովերի հետ: Մոսկվա-Վոլգա ջրանցքը մայրաքաղաքը վերածում է ոչ միայն երեք ծովերի նավահանգստի, այլ և լուծում է Մոսկվայի ջրամատակարարման խնդիրը:

Մոսկվայի անվան հետ է կապված նաև ՍՍՌՄ-ի Ստալինյան Կոնստիտուցիայի մշակումը: 1936 թվի դեկտեմբերին Մոսկվայում գումարված Սովետների արտակարգ 8-րդ համագումարը ընդունում է աշխարհում ամենադեմոկրատական կոնստիտուցիան:

1941 թվին ընդհատվում է սովետական ժողովրդի խաղաղ սոցիալիստական շինարարությունը: Գերմանիայի 1941 թվի հունիսի 22-ի ուխտագրութ հարձակումը ՍՍՌՄ-ի վրա, սովետական ժողովրդին հարկադրում է իր բոլոր աշխատանքները վերակառուցել ռազմաճակատի կարիքների բավարարման տեսանկյունով: Սովետական Հայրենիքին սպառնացող ահավոր վտանգի հանդեպ սովետական ողջ ժողովուրդը զորաժողովի է ենթարկում ու լարում իր ֆիզիկական ու բարոյական բոլոր ուժերը: 1941 թվի հուլիսի 3-ին ժողովուրդների մեծ առաջնորդ Ստալինն իր ռադիոյլույթում ահազանգում է ֆաշիստական Գերմանիայի ուխտագրութ հարձակման հետևանքով սովետական երկրին սպառ-

նացող ահեղի վտանգի մասին և կոչ անում լարել բոլոր ուժերը՝ հանուն սոցիալիստական Հայրենիքի պաշտպանության: Սովետական բազմամիլիոն հզոր ու անպարտելի ժողովուրդը, ոգեշնչված մեծ առաջնորդի անսասան հավատով վերջնական հաղթանակի նրկատմամբ, հուժկու պատվար է կանգնում իր սիրասուն Հայրենիքը ներխուժած թշնամու հորդանների առջև: Բայտիկայի ամերից մինչ Խաղաղականը, հյուսիսային բեկոց մինչ Կովկասյան սիգապանձ լեռները սովետական ողջ երկիրը վերածվում է հաղթանակի զենքերը կոռո մի վիթխարի զինանոցի: «Ամեն ինչ ռազմաճակատի, ամեն ինչ հաղթանակի համար» նշանաբանի տակ ոտքի է ելնում առնական սովետական ժողովուրդը. և այդ հաղթանակը կոփվում էր թե՛ հազարավոր կիլոմետրեր ձգվող ռազմաճակատներում տեղի ունեցող թե՛ ու գոռ մարտերում, թե՛ գիշեր ցերեկ անդուլ աշխատանքի լծված բազում գործարաններում, թե՛ գիտա-հետազոտական լաբորատորիաներում և թե՛ կոյսողային լայնածավալ դաշտերում:

Այդ օրերին Մոսկվան արագորեն վերածվում է ռազմական անառիկ միջնաբերդի՝ հանդիսանալով Կարմիր Բանակի կարգավորագույն ճակատամերձ զինանոցը: Հարյուր հազարավոր մոսկվացիներ Կարմիր Բանակի շարքերն են մտնում. նրանք ռազմաճակատներում մարտիկների առաջին շարքերում ընթանալով հերոսական սխրագործությունների փայլուն օրինակներ են արձանագրում: 120 հազարից ավելի մոսկվացիներ կամավոր կերպով մտնում են աշխարհագորայինների շարքերը. 500 հազար հոգի, գրվալորապետ կանայք, պաշտպանական ամբոյություններ էին կառուցում: Թուրքերի տարափի, օդային տափնալի սառսուռազգեցիկ սուլդանների տակ անդամ Մոսկվայի հերոս աշխատավորները շարունակում էին անվահեր ու անձնուրաց կերպով կոփել հաղթանակի զենքեր:

1941 թվի հոկտեմբերին ռազմաճակատն ընդհուպ մոտենում է Մոսկվային: Մոսկվայի վրա են նետվում 35 հիտլերական քնտիր գիվիզիաներ. ֆաշիստական հրամանատարությունը փորձում էր «աքցաններ» մեջ առնել Մոսկվան: Մահացու վտանգ էր սպառնում մայրաքաղաքին: Ռաքի է ելնում ու հուժկու հակադրոհի նախապատրաստվում ողջ Մոսկվան՝ ահարկու ու անպարտելի: Կազմակերպվում են կոմունիստական ջոկատներ, ստեղծվում աշխարհագորայինների նոր զորամասեր: 3-4 օրից նոր կազմակերպված համալրումները գրավում են պաշտպանական դիրքերը: Հոկտեմբերի 19-ին Մոսկվայում

պաշարողական վիճակ է հայտարարվում:

Իր պաշտպանության համար մղվող գոռ մարտերում տակալն մենակ չէր Մոսկվան. նրան օգնության է շտապում սովետական ողջ երկիրը. հայրենասիրական վսեմ դադափարներով տոգորված և թշնամու հանդեպ ցասումնայից՝ մարդկային հեղեղը անվերջ դեպի Մոսկվայի մատուցներն էր հորդում Ուրալից, Սիրիից, Հեռավոր Արևելքից, Միջին Ասիայից, Կովկասից: Դեպի Մոսկվա ձգվող բոլոր տեսակի ուղիներով գիշեր ու ցերեկ անընդհատ շարժվում էին տանկերի, ականանետների, հրետանու, պարենի անվերջանալի շարասյուները: Օրեցօր ավելի քան լարված բնույթ էին ընդունում Մոսկվայի համար մղվող մարտերը. գերմանական ֆաշիստների դեմ նրա նվիրական պատերի տակ արիաբար մարտնչում էին ռազմազգ Սովետական Միության բոլոր ժողովրդների զավակները — ռուսները, ուկրաինացիները, բելոռուսները, հայերը, վրացիները, ադրբեջանցիները, ղազախները, ուզբեկները, թուրքմենները, տաջիկները, կիրգիզները, լիտվացիները, լատիշները, էստոնացիները, մոլդավացիները, կարելները և շատ ու շատ ուրիշները: Յուրաքանչյուր մարտիկի համար հավասարապես թանկ ու հարազատ էր Մոսկվան: Եվ մայրաքաղաքի միլիոնավոր բաջարի պաշտպանները ամրակուռ պատնեշ են ստեղծում նրա շուրջը, որի պողպատյա կրծքին դարնվելով դադազած թշնամին ջարդ ու փշուր է լինում:

Այդ օրերին ամբողջ աշխարհը շունչը պահած իր հայացքը բեռնել էր Մոսկվայի պատերի տակ ծավալվող պատմական խոշորագույն մարտերին ու ակնդետ սպասում էր նրա ելքին: Այստեղ, հնավուրց Մոսկվայի պատերի տակ վճռվում էր հանուր մարդկության բախտը, ազատասեր ժողովրդների ապագան կոփվում էր այդ ահեղ մարտերում, որոնց ելքից էր կախված — կամ մնալ ֆաշիստական ստրկատիրության ճիրաններում ու հավետ տառապել նրա երկաթի գարշապարի տակ կամ ընդմիջտ ազատագրվել ֆաշիստական ժահաճոտ դարձնագույն ժանտախտից: Հիտլերյան ստահակներն ու Սովետական Միության խաչաքաղեռ թշնամիները ողջ աշխարհով մեկ փողահարում էին Մոսկվայի մոտալուռ ունկման մասին: Ֆաշիստական ճեղաղները Մոսկվայի վրա նետելով իրենց ամենաընտիր զորաբանակները, սին հուլիսի էին տաժում մայրաքաղաքի կայծակնային գրավումով ավերտել պատերազմը: Սակայն, իրենց զավթողական հաշիվների մեջ նրանք չարաշար սխալվեցին և տապալվեց հիտլերական բանակների հարձակումը:

Մոսկվայի մատուցներում տեղի ունեցող պատմական մեծ ու ահեղ ճակատամարտերում հերոսական Կարմիր Բանակը կործանիչ պարտության մատնեց թշնամու զորքաբանակներին: Փառապանծ մարաքաղաքի պատերի տակ իրենց գերեզմանը գտան երեք հարյուր հազար հիտլերականներ, Ձյունե սալամնով ծածկված մերձմոսկովյան դաշտերում Կարմիր Բանակն առաջինը հողմացրիվ արեց գերմանական բանակի «անպարտելիության» առասպելը, առասպել, որ հյուսվել էր եվրոպական մի շարք երկրներում նրա ձեռք բերած էժանազին «հաղթանակների» հետևանքով:

1942 թվի ամռանը Ֆաշիստական հրամանատարությունը նոր հարձակում է ձեռնարկում, ձգտելով Մոսկվան կտրել իր ունեցած կոլգայի ու Ուրալի թիկունքից և այսպիսով գրավել այն: Մակայն, այս անգամ ևս, ինչպես միշտ, հզոր Կարմիր Բանակը, մեր էպոխայի ամենահանճարեղ զորավար ու ստրատեգ մեծ Ստալինի ղեկավարությամբ, ձախողում է թշնամու պլանները և ուժասպառ անելով նրան հերոս քաղաք Ստալինգրադում ու Կովկասյան լեռնամատուցներում, անցնում է վճռական հարձակման: Թշնամին պարտություն պարտության հետևից կրելով գլուխում էր անվերջ դեպի Արևմուտք: Սովետական հողը քայլ առ քայլ մաքրվում էր թշնամուց: Սովետական Միության մայրաքաղաքում՝ Կարմիր Մոսկվայում ուժգին որոտալ են սկսում հաղթանակի սալոտները՝ ի պատիվ հաղթանակից հաղթանակ ընթացող քաջարի սովետական զորքերի: Գիշերները Մոսկվայի երկնակամարը լուսավորվում էր հսկա հրավառություններով:

Սովետական զորքերը 1945 թվի գարնանը ընդհուպ մոտենում են թշնամու որջին՝ Բերլինին ու գրավում այն. այստեղ ևս մարտիկների առաջին շարքերում ընթանում էին մոսկվացիները: Սովետական Միության հերոս՝ մոսկվացի Սամսոնովը, իր ստորաբաժանման գլուխն անցած, առաջինը սովետական դուռ է պարզում պարտված Բեռլինում գերմանական Ռայխստագի շենքի վրա:

Հայրենական պատերազմի տարեգրքում փայլուն էջեր է արձանագրել Մոսկվան: Անհնար է հորվածի սեղմ էջերում, թեկուզ համառոտ կերպով, թվարկել այն բոլոր անմահ սխրագործությունները, որ կատարել են մոսկվացիները: Այդ սխրագործությունների մեջ մեծ բաժին ունեն մոսկվացի կանաք, որոնք աչքի զարնող խոշոր դեր խաղացին ոչ միայն ռազմաճակատներում ու աշխատանքային ճակատում, այլ և իրենց արյունոտ

ի սպաս դրին հայրենիքի պաշտպանությանը. մոսկվացի զոհերները մոտ կես միլիոն լիտր սննդական արյուն տվին Կարմիր Բանակի վերավոր զինվորների ու սպաների կյանքի փրկության համար: Երբեք չեն մոռացվի պատերազմի ահեղ տարիներին մոսկվացիների կատարած անթիվ ու անհամար սխրագործությունները: Այսօր Մոսկվայի միլիոնից ալելի մոսկվացի պաշտպանները իրենց կրծքների վրա հպարտությամբ կրում են զինվորական ու աշխատանքային փառքի «Մոսկվայի պաշտպանության համար» մեդալը, որի վրա պատկերված են Լենինի սրբազան դամբարանն ու Մոսկովյան Կրեմլը:

Մեծ Հայրենական Պատերազմի հաղթական ավարտից հետո Մոսկվայի աշխատավորությունը ողջ սովետական ժողովրդի հետ միասին ձեռնամուխ եղավ պատերազմի հասցրած վերքերը բուժելու և հետպատերազմյան հնգամյա պլանի կենսագործման աշխատանքներին: Ժողովրդատնտեսության հնգամյա պլանում Մոսկվան առաջատար դեր է խաղում. բովանդակ ձրկրի նորակառույցներին Մոսկվան է մատակարարում կատարելագործված մեքենաներ, դադգահներ, ճշգրիտ գործիքներ և այլ սարքավորում: Մայրաքաղաքում խոշոր աշխատանքներ են ծավալվել նաև քաղաքային տնտեսության գծով. կառուցվում են հարյուրավոր նոր տներ, սկսվել են առաջին ութ բազմահարկ շենքերի շինարարության նախապատրաստական աշխատանքները, շարունակվում է մետրոպոլիտենի շտրոկը: Հերթի շինարարությունը, ավարտվել է արդեն պատերազմի տարիներին սկսված Սարատով-Մոսկվա գաղամուղի կառուցումը, բարելավվում է քաղաքային տրանսպորտը, օրեցօր աճում են կուլտուր-լուսավորական հիմնարկությունների քանակը, և այլն: Այս բոլորի հետ միասին մոսկվացիները անշեղորեն բարձրացնում են աշխատանքի արտադրողականությունն ու արտադրանքի որակը՝ նոր տեխնիկայի յուրացման, առաջավոր տեխնոլոգիայի կիրառման ու արտագործության ռացիոնալ կազմակերպման շնորհիվ:

Մոսկվան հանդիսանում է սովետական մեծ պետության քաղաքական, տնտեսական ու կուլտուրական կենտրոնը: Այստեղ է գտնվում Սովետական Միության կառավարությունը և Համամիութենական Կոմունիստական պարտիայի կենտրոնական Կոմիտեն: Այստեղ հնավուրջ Մեծ Կրեմլյան դահլիճներում են տեղի ունենում ՍՍՌՄ Գերագույն

Սովետի սեփականները և բոլշևիկյան պարտիա-
յի կոնֆերանսները: Պարտիայի ու սովետա-
կան պետության գործիչները ժողովրդի վըս-
տահությունը վայելելով այստեղ են վճռում
սովետական պետության քաղաքական, տըն-
տեսական ու կուլտուրական զարգացման
կարևորագույն խնդիրները: Այստեղ, սովե-
տական պետականությունը խորհրդանշող
կրեմլում են տեղավորված պետական կարե-
վորագույն հիմնարկությունները — ՍՍՌՄ
Գերագույն Սովետը, ՍՍՌՄ Մինիստրների
Սովետը: Կրեմլում է ապրել ու աշխատել սո-
վետական պետության հայր Վլադիմիր Իլյիչ
Լենինը: Կրեմլում է ապրում ու աշխատում
Լենինի գործի մեծ շարունակող Իոսիֆ Վիս-
սարիոնովիչ Ստալինը: Այստեղից, Մոս-
կվայից է հանձարեղ ստրատեգ Ստալինը ղե-
կավարել սովետական անսպարտկի ժողովրդի
պայքարը ընդդեմ հիտլերյան զավթիչների:
Մոսկվայից է մեծ Ստալինը ընթացք տալիս
ՍՍՌՄ-ում կոմունիզմ կառուցող միլիոնա-
վոր սովետական մարդկանց աշխատանքին:

Սոցիալիստական Մոսկվան իր մեջ մար-
մնավորում է ՍՍՌՄ-ի ժողովրդների մեծ
բարեկամությունը: Մեծ Ստալինը Մոսկվայի
շուրջը համախմբել ու եղբայրական միաս-
նական մի բնտանքի մեջ է ներգրավել Սո-
վետական Միության բոլոր ժողովրդներին:
Բալտիկ ծովից մինչև Խաղաղական օվկիանոս,
բեկեռային սառույցներից մինչև Անդրկաս-
պյան շիկացած ավազները տարածվում է
լայնածավալ ու բերքառատ սովետական եր-
կիրը՝ իր հսկա գործարաններով, հարուստ
հանքերով, բերրի դաշտերով, հոյակապ եր-
կաթուղիներով, հզոր էլեկտրակայաններով,
ջրառատ գետերով, անծայրածիր անտառ-
ներով, մրգաշող ալգիներով: Եվ Մոսկվան
այս ամենը միավորում է միասնական սոցիա-
լիստական վիթխարի մի տնտեսության մեջ,
ընթացք տալով միլիոնավոր մարդկանց կամ-
քին ու աշխատանքին, Ամենուրեք, և՛ հեռա-
վոր Կուրիլյան կղզիներում, և՛ դաժան Արկ-
տիկայում, և՛ Ղազախստանի ու Թուրքմեն-
ստանի ավազուտներում, և՛ արևավառ ան-
դրբովկասյան ռեսպուբլիկաներում, և՛ ցրե-
տաշունչ Սիբիրում, և՛ Միության գահար Ու-
րալում, և՛ աշխարհի տանիք Պամիրում կա-
րելի է հանդիպել բազմաթիվ բարձրորակ
մոսկվացի բանվորների, ինժեներների, ար-
տադրության հմուտ հրամանատարների,
կազմակերպիչների, բազմապատասխան դիտնա-
կանների և զանազան մասնագիտություն ու-
նեցող անձանց, որոնք եղբայրական օգնու-
թյուն են ցույց տալիս կոմունիզմ կառուցող
բազմազգ սովետական ժողովրդին: Միաժա-
մանակ սովետական երկրի բոլոր ծայրա-

մասերից Մոսկվա է ժամանում ուսումնաժա-
րավ երիտասարդության մի հսկա բանակ,
որի համար Մոսկվան գիտության, ստեղծա-
գործության անսպառ շտեմարան է հանդի-
սանում: Մոսկվան Սովետական Միության
բոլոր ժողովուրդների համար ազգային կադ-
րերի կոմիտեի սրանչիլի դարբնոց է հանդի-
սանում:

Մոսկվան սոցիալիստական կուլտուրայի ու
գիտության կենտրոնը, Լենինի դմի միջնաբեր-
դը և մարդկության ամենաառաջավոր գաղա-
փարախոսության օջախն է հանդիսանում:
Մոսկվայում է դրսևում սովետական գիտու-
թյան շտաբը — ՍՍՌՄ Գիտությունների Ակա-
դեմիան. զբաղեցնում է Մոսկվայում գոյու-
թյուն ունեն հազ մի շարք նոր կազմակերպ-
ված ակադեմիաներ — Ինչպես Գրինակ Լենի-
նի անվան Գյուղատնտեսական գիտություն-
ների Ակադեմիան, Բժշկական, Հրետանային,
Մանկավարժական գիտությունների ակադե-
միաները, Ճարտարապետության Ակադե-
միան, Գեղարվեստների Ակադեմիան և մի
շարք խոշորագույն այլ գիտա-հետազոտա-
կան հիմնարկություններ, որոնք սպասարկում
են երկրի ժողովրդատնտեսության ու կուլ-
տուրայի բոլոր բնագավառներին: Մոսկվայի
գիտնականներն աշխատում են բազմազան
գիտական պրոբլեմների վճռման վրա և ի-
րենց հայանագործումներով ու գյուտերով
նոր ուղիներ են հարթում համաշխարհային
գիտության ու տեխնիկայի համար: Սոցիա-
լիստական շինարարության գործնական
խնդիրների, ժողովրդի հետ սերտ կապված
առաջատար գիտության մեծ քաղաք է հան-
դիսանում Մոսկվան: Նա միաժամանակ ժո-
ղովրդական կրթության խոշորագույն կենտ-
րոն է. Մոսկվայի բարձրագույն, միջնակարգ
ու այլ ուսումնական հիմնարկներում սովո-
րում են մոտ մեկ միլիոն մարդ: Մայրաքա-
ղաքի հնագույն համալսարանում սովո-
րում են 38 ազգությունների պատկանող ու-
սանող-ուսանողուհիներ: Գարոցաշինարա-
րության, կահավորման ու երեխաներին լրիվ
ընդգրկելու ասպարեզում Մոսկվան աշխար-
հում առաջին տեղն է զբաղում: Մոսկվայում
գործում են երկու հազարից ավելի գրադա-
րաններ, հարյուրավոր բանվորական ա-
կումբներ, կուլտուրայի տներ: Գիրքը, թերթը,
ռադիոն մոսկվացիների անբաժանելի սեփա-
կանությունն են դարձել:

Մոսկվայում են կենտրոնացված հազ մեծ
թվով գեղարվեստական թանգարաններ, ուր
ի մի են հավաքված ռուսական անցյալի
վրձինի մեծ վարպետների ստեղծագործական
կտավները, ինչպես նաև սովետական խոշո-

րագույն նկարիչների ու քանդակագործների կրկնորը:

Մոսկվան նշանավոր է նաև սրպիս բեմական արվեստի կենտրոնը. այստեղ գործում են 37 թատրոն, որոնց թվում Մեծ թատրոնը, Փոքր թատրոնը, Մոսկվայի Գեղարվեստական թատրոնը հանդիսանում են սովետական ժողովրդի ազգային պարծանքը: Սովետական թատերական արվեստի ծաղկումը հանրածանոթ փաստ է: Մոսկվայի թատրոնների տաղանդավոր կոլեկտիվների ստեղծագործական աշխատանքի շնորհիվ թատերական արվեստը դրվել է մի նոր ու բարձր աստիճանի վրա, որի համար էլ իրավամբ սովետական թատերական արվեստը աշխարհում առաջին տեղն է գրավում:

Մոսկվան հանուր աշխարհին հայտնի է նաև որպիս սովետական բարձրարվեստ երաժշտության խոշորագույն կենտրոնը: Մոսկվայում են կենտրոնացած սովետական ականավոր կոմպոզիտորներն ու վոկալ և գործիքային երաժշտության հանրահռչակ կատարողները: Միութայն ժողովուրդների ազգային երաժշտական կադրերի պատրաստման իսկական դպրոց է հանդիսանում Մոսկվան. նա ստեղծագործական ներշնչման անսպառ աղբյուր է ներկայացնում իրենից. նա ամեն կերպ նպաստում, օժանդակում է եղբայրական ժողովուրդների ազգային երաժշտական կուլտուրայի զարգացմանը:

Խոշոր է Մոսկվայի դերը միջազգային քաղաքական կյանքում: Մոսկվան մարմնավորում է ՍՍՄԽ-ի առաջատար դերը խաղաղության ու դեմոկրատիայի համար մղվող պայքարում՝ ընդդեմ իմպերիալիստական ռեակցիայի և պատերազմի հրձիգների: Մոսկվայի անունը հանրածանոթ անուն է դարձել, երկրպագնդի վրա գոյություն չունի ուրիշ մի այլ քաղաք, որի անունն այդչափ տարածված չինի: Աշխարհի բոլոր մասերում հարյուրավոր լեզուներով հնչում է նրա անունը: Մոսկվան դարձել է Սովետական Միության խորհրդանիշը, նա նույնացվում է Սովետական Միության հասկացողության հետ. երկրպագնդի շատ ժողովուրդներ «Մոսկվա» բառի տեղ է հասկանում են Սովետական Միությունը: Մեծ է Մոսկվայի համաշխարհային նշանակությունն ու հմայքը. նա դռնվում է ամբողջ մարդկության ուշադրության կենտրոնում, նա տեսանելի է աշխարհի բոլոր անկյուններից, նա հորիզոններ չի ճանաչում, անընդհատ կեն նրա հորիզոնները: Հզոր ու վիթխարի նա հպարտորեն վեր է խոյացել երկրպագնդի մեկ վեցերորդ մասի փարթամ կրծքի

վրա: Նրան են հառել իրենց սիրագործով հայացքները աշխարհի բազմամիլիոն աշխատավորները, հնչված ու հալածված ժողովուրդները. նրանից են ակնկալում ու նրանից սպասում մարդկության փրկությանը: Նրանք յիսույս են, որ հզոր Մոսկվան, խաղաղության ու դեմոկրատիայի այս անառիկ միջնաբերդը ի վիճակի է կանխելու համաշխարհային նոր սպանդի կազմակերպումը և սանձահարելու իմպերիալիստական նեխված մթնոլորտում սնված ու ռեվանշի մոլուցքով բռնված պատերազմի հրձիգներին: Մոսկվային են հառել իրենց երկշտ հայացքները նաև պրոգրեսիվ գաղափարների ամեն գույնի ու երանդի թշնամիները, իմպերիալիստական գիշատիչները, դոկտրինարիստիկ ստոր երկրպագուները, դեմոկրատիայի փետուրներով պճնազարդված ժողովրդային թշնամիները: Ահաբեկված կոմունիզմի ուրվականից նշանք դալներ են նյութում Սովետական Միություն՝ աշխարհի պրոգրեսիվ մարդկության հզոր հենարանի ու անդամաճան պաշտպանի դեմ: Սակայն նրանց ստոր փորձերը մատնված են ձախողման. պրոգրեսիվ մարդկությունն, իր ավանգարդում ունենալով անպարտելի Սովետական Միությունը, ջախջախիչ հարվածներ կհասցնի միջազգային ռեակցիայի ուժերին: Մոսկվան կոմունիզմի դրոշմ բարձր ծածանելով անվարան կերպով աշխատավորական զանգվածներին առաջնորդում է դեպի կոմունիզմի բարձունքները, դեպի մարդկության երջանկաբեր ապագան: Նա աշխարհի մեկ վեցերորդի վրա բարձրացած վիթխարի փարոս է հանդիսանում, դեպի կոմունիզմի գագաթները տանող ուղիները լուսավորող:

Մոսկվայի միջազգային մեծ նշանակության մասին է վկայում այն փաստը, որ նրա 800-ամյակի տոնակատարությունը ջերմ արձագանք է գտել արտասահմանյան երկրներում: Բացի ստացված ողջունի հազարավոր հեռագրերից, նրա տոնակատարությանը մասնակցելու համար Մոսկվա էին ժամանել արտասահմանյան երեսուն պետությունների մայրաքաղաքների պատվիրակությունները:

Մոսկվայի 800-ամյակը նշվեց նաև արտասահմանյան շատ երկրներում. այդ երկրների մամուլը, ռադիոն լայնորեն նշելով պատմական նշանավոր տարեթիվը, մանրամասն տեղեկություններ էին հաղորդում 800 տարվա ընթացքում Մոսկվայի ունեցած պատմական զարգացման մասին: Արտասահմանյան բազմաթիվ քաղաքներում Մոսկվայի 800-ամյակին նվիրված ձեռնարկներ ու ցուցահանդեսներ էին կազմակերպվել:

Մոսկվան խոշոր դեր է խաղացել հատկապես հայ ժողովրդի կյանքում: Հայ ժողովուրդը անսահման երախտապարտ է իր հարազատ, իր փրկիչ Մոսկվային:

Ինչպես հայտնի է, առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին մղձավանջային օրեր ստեղծվեցին հայ բաղձաշարշար ժողովրդի համար: Նրա թուրքահայ հատվածը ենթարկվեց զանգվածային ջարդի ու տարագրման. արյան դետեր հորդեցին Հայաստանի ծաղկուն լեռնահովիտներում, հրկիզված գյուղերի ու քաղաքների հրդեհի բոցերի լեզվակները երկինքը լիզեցին: Հայ ժողովրդի դարավոր թշնամի թուրք կուլակները ամենայն ճշտությամբ կատարեցին գերմանացի մարդակնքների մշակած ծրագիրը բաղձադարյան կուլտուրայի տեր հայ ժողովրդի գլխովին բնաջնջման մասին: Թուրքական յաթաղանից մաղապուրծ ազատվածների մի մասը ապաստան գտավ Կովկասում, իսկ մի մասն էլ ցրվեց, փոխեց սփյուռքով մեկ: Մահայն կովկասահայ հատվածը և կովկասում ապաստան գտած հայորդիները ևս զերծ չմնացին բնաջնջումից: Դաշնակցական տխրահռչակ իշխանության օրերին թուրքական բանակը Կովկաս ներխուժելով արյուն ու ալեք սփռեց ամենուրեք. ահարկու վրտանգի տաճի դրվեց մի բուռն հայ ժողովրդի ֆիզիկական գոյությունը: Մահվան անդունդի եզրին կանգնած հայ ժողովրդին փրկության ձեռք մեկնեց այդ օրերին միայն ու միայն ռուս մեծահոգի ու ազնիվ ժողովուրդը: Կարմիր Մոսկվայից հնչեց փրկության այդ ձայնը: Հայ աշխատավորությունը տապալելով դաշնակցական կառավարության անարդ լուծը, ռեյուցիայի ալ դրոշը պարզեց բիրիակյան Մասսի ստորոտում: Նորաստեղծ Սովետական Հայաստանի կառավարությունը եղբայրական օգնություն խնդրեց Մոսկվայից: Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռեյուցիայի հանձարեղ առաջնորդներ՝ անմահ Լենինը և մեծ Ստալինը չհապուղեցին այդ օգնությունը կազմակերպել: Կասեցվեց թուրքական արշավանքը և հայ ժողովուրդը փրկվեց իր ֆիզիկական գոյությանը սպառնացող վերահաս վտանգից:

Այնուհետև սոցիալիստական ռեյուցիայի գլխավոր շտաբը հանդիսացող Մոսկվայի ղեկավարությամբ հայ ժողովուրդը ձեռք բերեց անկախություն, սկսեց ապրել սեփական պետական կյանքով, կերտել իր երջանկաբեր աղաքան: Այսօր Սովետական Հայաստանը վերածվել է ծաղկուն երկրի և սովետական ժողովուրդների եղբայրական բնաանիքում իր արժանավայել տեղն է գտնվում: Տնտեսական ու կուլտուրական հզոր

վերելք է ապրում ներկայումս Սովետական Հայաստանը. ծաղկում, փթթում են այստեղ գիտությունն ու արվեստը. նա վայելում է մեծագույն Սովետական Միության պաշտպանությունը ու եղբայրական ժողովրդների սերն ու համակրանքը: Սովետական բոլոր արևի տակ միայն հայ ժողովուրդը հնարավորություն ստացավ իր դարավոր իղձերը իրականացնելու, իր եղանակի կյանքը կոնկրետ Հայ ժողովրդի տնտեսական ու կուլտուրական այս հաստուն վերելքի ողջ պատմությունը սերտորեն կապված է չքնաղ Մոսկվայի անվան հետ. արդի հայ իրականության մեջ ամեն քայլափոխում կարելի է հանդիպել Մոսկվայի ցուցաբերած օժանդակությանը. մեծ ու նշանակալից է նրա մտանդը հայ նորագույն պատմության մեջ:

Հայ ժողովուրդը Մոսկվայի հետ կապված է եղել շատ վաղուցվանից. դեռևս պարսկաթուրքական տիրապետության օրոք հայ ժողովուրդը իր հայացքը հառել է միշտ Մոսկվային, նշանից անկնկալելով իր ազատագրությունը. հայ ժողովրդի լավագույն ներկայացուցիչներն այստեղ են պաշտպանություն փնտռել պարսկա-տաճկական բռնակալների դեմ: Մոսկվան հայ ժողովրդի կուլտուրական հնազույն օջախներից մեկը և ամենակարևորն է հանդիսացել. նա անդնահատելի դեր է խաղացել նորագույն ժամանակաշրջանի հայ կուլտուրական կյանքի զարգացման գործում. հայ դրականության, արվեստի, հասարակական կյանքի զարգացման պատմությունը շաղկապված է նրա անվան հետ: Այստեղ՝ Մոսկվայում են հաղորդակից դարձել ռուսական մեծ կուլտուրային հայ ժողովրդի զավակները, սնվել ռուս մեծ դիմոկրատների ռեյուցիոն-դեմոկրատական գաղափարներով: Մոսկվան եղել է ու մնում է երկու հայ և ռուս ժողովուրդների կուլտուրական կապերի կենտրոն, ինչպես նաև հայկական կուլտուրայի, գրականության, արվեստի զարգացման աղղակնեղից մեկը: Հայ մտավորականության մի քանի սերունդներ իրենց կրթությունը ստացել ու շարունակում են ստանալ Մոսկվայում: XIX դարում Մոսկվան հանդիսացել է ռուսահայ կուլտուրական վերածնունդի կենտրոնը. անցյալ դարի 50-ական թվականներին նշանավոր հրապարակախոս Մտեփանոս Նազարյանը մեծ ռեյուցիոն-դեմոկրատ Միքայիլ Նալբանդյանի աշխատակցությամբ սկսում է Մոսկվայում հրատարակել «Հիստորիա» պարբերականը, որը խոշոր ազդեցություն է ունենում հայ մտավոր կյանքի վրա: 1815 թվականին Մոսկվայում հիմնադրվում է կադարյան ճեմարանը, որն իր հարյուրամյա գոյության բնթացքում կրթական մեծ օջախի

դեր է խաղում հայ ժողովրդի ուսումնածարավ զավակների համար: Մոսկվան հանգիստացել է նաև հրատարակչական կենտրոն: 1811 թվականից սկսած այստեղ են լույս ընծայվել բազմաթիվ հայերեն զրբեր ու դասագրքեր: Այստեղ են առաջին անգամ հայերեն լեզվով տպագրվել Պուշկինի, Լերմոնտովի (1843 թ.) երկերի թարգմանությունները: Բազմաթիվ ականավոր հայ գործիչներ իրենց կրթությունն ստացել են Մոսկվայի համալսարանում, Պետրովյան ակադեմիայում: Մոսկվայում են ուսանել, աշխատել ու ականավոր դարձել XIX դարի ուսահայ առաջատար հասարակական մտքի անվանի գործիչները՝ Ռ. Պատկանյանը, Մ. Նալբանդյանը, Ս. Նազարյանը, Ս. Շահազիզը, Ա. Մատուրյանը, Վ. Տերյանը և ուրիշները: Մոսկվայում, և հատկապես Կադարյան ճեմարանում են հուշակ ստացել նշանավոր գիտնականներ Մ. էմինը, Զ. Մսերյանցը, Գ. Խալաթյանը, Կ. Կոստանյանը և ուրիշները: Ներկայումս մոսկովյան բազմաթիվ կրթական հիմնարկներում հաղարավոր հայ ուսանողներ են սովորում: Նախկին Կադարյան ճեմարանը վերածվել է Սովետական Հայաստանի կուլտուրայի Տան, որին կից գործում են բարձր տիպի ստուդիաների — ռեժիսորական, կոմպոզիտորական, գեղանկարչական, բանդակագործական և խորեգրաֆիկ խմբերը, ուր մի քանի տասնյակ տաղանդավոր հայ երիտասարդներ համապատասխան որակավորում են ստանում: Սովետական Հայաստանի արվեստի ճակատում աշխատողներից շատ շատերը իրենց որակավորումն ստացել են Մոսկվայում: Այստեղ է ստացել իր որակավորումը նաև Սովետական Միության տաղանդավոր կոմպոզիտոր Արամ Խաչատրյանը:

Եվ վերջապես Մոսկվայի անվան հետ է կապված հայ ժողովրդի տարագիր հատվածի

վերադարձը իր սիրասուն Հայրենիքը — Սովետական Հայաստան: 1945 թվի դեկտեմբերի 2-ին Մոսկվայի ռադիոկայանները ի լուր սփյուռքի հայության հաղորդեցին Սովետական Միության կառավարության որոշումը՝ սփյուռքում ցրված հայերին Սովետական Հայաստան ներգաղթելու թույլտվության մասին: Այսպիսով սկիզբ դրվեց հայ ժողովրդի ազդահավաքման, հայերնի օջախի շուրջը համախմբվելու, սովետական ծաղկուն հայրենիքում իր երջանիկ կյանքը կերտելու սրբազան գործին:

Հայ ժողովրդի օրհասական օրերին, երբ նրա կյանքը մաղից էր կախված, օգնության ձեռք չկանկանեցին նրան տարինի շարունակ բարեկամական խոստումներ անող ո՛չ Անգլիան, ո՛չ Ֆրանսիան և ո՛չ էլ Ամերիկան: Հետագայում էլ նրանք խալառ մոռացության մատնեցին հայ ժողովրդի արդարացի պահանջները իրենց հայրենի սրբազան հողի վրա համախմբվելու մասին: Ու միայն Մոսկվան էր, որ օգնության ձեռք երկարեց կործանման անդրդի եզրին հասցված հայ ժողովրդին և այսօր էլ ձեռնամուխ է ձեռք նրա աստանդական հատվածներին իր Սովետական Հայրենիքում կենտրոնանալու համար հնարավորություններ ստեղծելու գործին: Սփյուռքի հայությունը խորը երախտագիտական զգացմունքներով է համակված հանգեպ Սովետական մեծ Միության, հանդեպ նրա չնաշխարհիկ մայրաքաղաք Մոսկվայի: Չնայած թշնամիների բանսարկություններին, դավերին, բանաստեղծներին ու զրպարտանքին, սփյուռքի հայությունը անվարան կերպով շարունակում է ընթանալ իր ընտրած միակ ճիշտ ու երջանկաբեր ուղիով: Հայ ժողովրդին ղեպի երջանկության դադաթները տանող այդ ուղին լուսավորված է Մոսկվայի վիթխարի ուղեցույց փարոսի կենսաշող ճառագայթներով:

Բյուր ողջո՛ւն սպիտակափառ Արարատի ստորոտից հերոսական Մոսկվային:

Փա՛ռք հզոր Սովետական Միության պանծալի մայրաքաղաքին:

